

Danuta Kamilewicz-Rucińska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych
ORCID: 0000-0002-7875-9610

BHW 47/2022
ISSN 1233-2224
DOI: 10.14746/bhw.2022.47.11

„Sokół” wileński opoką polskości i jego spuścizna

Abstract. The history of the “Sokol” (eng. Falcon) Gymnastic Society in Vilnius covers various periods and political circumstances. The “Falcon’s nest” was founded during Russian captivity and was initially an illegal organization. The Russian authorities kept a close eye on the Society’s activities, and therefore the Board and activists exercised considerable caution.

The “Sokol” of Vilnius launched proper gymnastics, sports as well as cultural and educational activities in 1919 after Poland regained independence. It was a time of its successful development. In addition to sports activities, the Vilnius “Sokol” undertook a wide range of cultural and educational activities, such as running a library, a reading room, a choir and an orchestra, organizing patriotic lectures as well as national and family evenings, publishing brochures, magazines and calendars, and taking an active part in celebrating Polish holidays and public festivities. The “Sokol” Gymnastic Society was also a mainstay of Polish identity in Vilnius.

To many Poles today, particularly young people, the “Sokol” Gymnastic Society is an integral part of Polish life in Lithuania. After many difficulties with registration and harassment by the independent Lithuanian state, the “Falcon’s nest” worked intensively with youth promoting Polish culture and national identity, as well as falconry. As it was 100 years ago, the organization focuses on the reflection on the much needed harmony between the human body and spirit.

The history of Poland and Lithuania, as well as the history of sports in these territories, are alive in falconry.

Keywords: “Sokol” Gymnastic Society, Vilnius, history of sport

*Z fizycznej siły wykwiła. /Sił wyższych czynność społeczna, /
I mądrość w środku obfita, /I miłość ludzi słoneczna, /
I wielkich poświęceń zdolność /Za wiarę, ojczyznę, wolność –*

Adam Asnyk, sympatyk ruchu sokolskiego

Upadek powstania styczniowego, który doprowadził do ostatecznej likwidacji odrębności i autonomii Królestwa Polskiego, wymagał od narodu polskiego podejmowania działań o określonej strategii, adekwatnej do okoliczności i możliwości osiągnięcia nad-

rzędnego celu – przywrócenia niezależności państwa. Świadoma i patriotyczna część Polaków nie pogodziła się z kolejnym ciosem zadany Ojczyźnie i skupiła się na pracy oraz inicjatywach umacniających Polaków intelektualnie, fizycznie, moralnie, ekonomicznie, budując w ten sposób patriotyczną postawę niezbędną dla trwałości wspólnoty narodowej. Nękanie licznymi ograniczeniami ze strony władz zaborczych Polacy nie byli w stanie nadążyć za postępem dokonującym się w Europie, a jednak starali się wykorzystać wszelkie okoliczności. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” było wówczas jedną z największych oraz najbardziej zasłużonych dla krzewienia niezależności i wolności polskich organizacji powstałych w okresie niewoli oraz zrzeszeniem, które miało niebagatelne znaczenie dla upowszechniania kultury fizycznej i prowadzenia działań popularyzatorskich w tym zakresie.

Polska historia Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” rozpoczęła się w dniu 7 lutego 1867 r. we Lwowie, na terenie zaboru austriackiego, kiedy to polscy patrioci założyli pierwsze gniazdo¹. Ideowo-programowe założenia polskiego „Sokoła” wzorowały się na „Sokole” czeskim², które zakładały podnoszenie sprawności fizycznej poprzez uprawianie sportu, zwłaszcza gimnastyki, propagowanie zdrowego stylu życia oraz rozbudzanie ducha narodowego – konieczność harmonii ciała i ducha człowieka. „Sokół” Iwowski, oprócz propagowania hasła „w zdrowym ciele – zdrowy duch” i wszelkich działań z tym związanych, od pierwszych lat istnienia krzewił i popularyzował tradycje narodowe, co przypominało ożywczy podmuch w Ojczyźnie zawłaszczanej przez zaborców. W miarę upływu czasu również w innych zakątkach podzielonej i uciemnionej Polski zaczęły powstawać nowe gniazda sokole.

Początki działalności

Początki działalności nielegalnego na ziemi wileńskiej Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” sięgają 1904 r., które swoją nieoficjalną działalność rozpoczęło w Szkole Rozwoju Fizycznego Hermanowicza, znajdującej się ówczesnie przy ul. Gubernatorskiej w Wilnie. Po wydaniu manifestu październikowego przez cara Mikołaja II w dniu 11(24) listopada 1905 r. oficjalnie podjęto uchwałę o założeniu Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Wilnie³. Pierwsze zebranie założycielskie odbyło się 20 listopada (3 grud-

¹ R. Stawicki, *Zarys historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” – w 150. rocznicę powstania (1867–2017)*, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, Kancelaria Senatu, kwiecień 2017, s. 4.

² Pierwsze gniazdo „Sokoła” powstało w 1862 r. w Pradze. Założycielami byli Miroslav Tyrš i Jindřich Fügner. W ciągu następnych kilku lat zaczęły powstawać kolejne gniazda sokole w innych krajach europejskich: w Słowenii, na ziemiach polskich (1867), w Chorwacji, Niemczech, Serbii, na Ukrainie, w Macedonii, Rosji oraz na Słowacji. R. Stawicki, op. cit., s. 1.

³ A. Bogucki, „Sokół” wileński, „Wileńskie Rozmaitości” 1992, nr 4 (12), s. 8. Druh Andrzej Bogucki, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii. W latach 1976–1988 włączył się w struktury konspiracji sokolstwa polskiego. Od 1989 r. aktywnie uczestniczył w jego ożywianiu. Pod jego komendą i kierownictwem zostały zorganizowane w latach 1989–2007 wszystkie główne zloty, pokazy i popisy sokole, zjazdy sokolstwa i rady ZTG „Sokół” w Polsce. Pełnił funkcję komendanta, naczelnika ćwiczeń zlotowych i głównego organi-

nia) 1905 r. w gronie 39 osób z różnych grup narodowych, które zainicjowali: Antoni Żukowski, Bronisław Zagrodzki, Piotr Szyszko, Stanisław Jarecki, Wojciech Szarski, Paweł Odyniec, Władysław Gutowski, Gustaw Piotrowski, Jan Hermanowicz, Józef Noworytto i Stanisław Dawilewicz⁴. Na zebraniu wybrano zarząd tymczasowy w składzie: dh L. Czarkowski – prezes, dh F. Świeżyński – wiceprezes, L. Paszkowski – sekretarz, dh K. Dmochowski – skarbnik, dh St. Jarecki – naczelnik, dziewięciu członków zarządu i trzech zastępców; opracowano i przetłumaczono na język rosyjski statut; zawarto umowę z panem Hermanowiczem, właścicielem szkoły sportowej, o udostępnienie członkom Towarzystwa przyborów gimnastycznych, mebli oraz samego lokalu. Zarząd postanowił też nawiązać kontakt z „Sokołem” warszawskim.

Niestety, władze carskie nie były przychylnie tej inicjatywie i złożone podanie o rejestrację „Sokoła” w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych zostało odrzucone. Wobec odmowy postanowiono wstrzymać się z zaewidencjonowaniem, z nadzieją na „lepsze czasy”. Nie oznaczało to jednak zawieszenia rozpoczętej działalności i „Sokół” funkcjonował jako „Szkoła Rozwoju Fizycznego” Hermanowicza. Opublikowany 4 czerwca 1906 r. ukaz carski „O prawidłach czasowych dla związków i towarzystw” dał możliwość ponownej próby oficjalnej rejestracji organizacji, która tym razem zakończyła się pomyślnie. Na mocy decyzji gubernatora „Sokół” wileński uzyskał prawne podstawy działalności i zarejestrował pierwsze gniazdo⁵. Uroczysta inauguracja działalności gniazda sokolego w Wilnie odbyła się w dniu 9 września 1906 r. w ogrodzie Bernardyńskim. Wileńska prasa polska żarliwie popierała i propagowała działalność wileńskiego „Sokoła”, czego skutkiem była szybko wzrastająca liczba jego członków – pod koniec 1905 r. organizacja liczyła 170 osób⁶.

Symbolem Towarzystwa został lecący sokół, trzymający w szponach sztangę do ćwiczeń. Dla Polaków pełnił funkcję zakamuflowanego przed zaborcami, bo i przez nich zakazanego, symbolu narodowego – Orła Białego. Cel właściwie się nie zmienił i zosta-

zatora. Pod jego kierunkiem „Sokoły” polskie uczestniczyły we wszechsokolskich zlotach w Pradze: XIII – 2000 i XIV – 2006. Nawiązał bliskie kontakty i współpracę z sokolstwem w Czechach oraz z innymi krajami, w których działa „Sokół”, zorganizowany w Światowy Związek „Sokołów” i inne zrzeszenia. W latach 1989–1990 został wiceprezesem TG „Sokół” Macierz w Bydgoszczy, jest członkiem honorowym tego gniazda. W latach 1990–1999 pełnił funkcję sekretarza generalnego, a w 1999–2007 prezesa ZTG „Sokół” w Polsce. Prowadził społecznie biuro Związku. Współzałożyciel sokolstwa polskiego na Litwie i w Austrii, których jest członkiem honorowym. W 1990 r. założył – i nadal prowadzi – Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego. W latach 1997–2007 był delegatem Polski do Rady Światowego Związku Sokolstwa (Svetovy Svaz Sokolstva, World Sokol Federation), od 2012 r. członek komisji rewizyjnej Światowego Związku Sokolstwa z siedzibą w Pradze. Opublikował przeszło 500 prac naukowych, popularnonaukowych, metodycznych i historycznych. Napisał 12 książek i 10 broszur. Członek redakcji (1990–1995) kwartalnika „Sokół”, założyciel, wydawca, redaktor (1993–2003) kwartalnika „Sokół Pomorski”. Redaktor i administrator dwóch portali naukowych. Wielokrotnie wyróżniany i odznaczany.

⁴ Ibidem.

⁵ A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Litwie 1904–2008*, „Świat Inflant” 2005, R. 5, nr 6 (58).

⁶ Idem, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Litwie*, „Sokół Pomorski” 2014, nr 5.

ło nim: krzepienie tężyzny fizycznej oraz wychowanie w duchu patriotycznym polskiej młodzieży. W swoich założeniach organizacja ujęła: rozbudzanie i promowanie wśród Polaków zdrowego trybu życia, sportu, gimnastyki, dążenie do samorozwoju, dyscypliny i wzajemnego szacunku, jak również pielęgnowanie ducha towarzyskiego i poczucia wspólnoty obywatelskiej oraz miłość do ojczyzny – Polski. Towarzystwo składało się z członków honorowych⁷, założycieli, członków wspierających i zwyczajnych. Druhem „Sokoła” mogły zostać osoby, które ukończyły 21 rok życia. Członków zwyczajnych przyjmował zarząd na wniosek dwóch innych sokołów. Kandydat zobowiązywał się własnoręcznym podpisem do przestrzegania statutu i regulaminów Towarzystwa⁸.

Statut Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Wilnie jako podstawowe zadanie wyznaczał pielęgnowanie gimnastyki w ogóle, a w szczególności gimnastyki higieniczno-racjonalnej i wychowawczej. Upoważniał Towarzystwo do szerokiego zakresu działalności, który obejmował, m.in.:

- naukę szermierki, jazdy konnej, naukę pływania i łyżwiarstwa;
- organizowanie różnego rodzaju wycieczek i zabaw towarzyskich;
- założenie chóru;
- wydawanie oraz wspieranie pism i dzieł wpływających na rozwój fizyczny;
- prowadzenie biblioteki.

Tak o celach i idei działalności Towarzystwa „Sokół”, które powstawało w trudnych latach zaboru carskiego, mówiła ówczesna prasa: „Rodzice powinni nie zapominać, że anemia, skrofuły itp. choroby, dające się dość często zauważyć wśród dzieci i młodzieży tylko racjonalną gimnastyką mogą być uleczone, by dać naszemu przyszlęmu pokoleniu zdrowe matki i zdrowych ojców” – informował „Kurier Litewski” w listopadzie 1909 r.⁹

Naczelnikiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Wilnie został druha Stanisław Jarocki. Członkowie wileńskiego „Sokoła” zorganizowali pięć plutonów: cztery męskie i żeński, każdy po 24 członków, na których dowódców wyznaczono druhow Chojnickiego, Piotrowskiego, Beera, Szarskiego i druhen Drużyłowską. Do Wilna sprowadzono sokolego nauczyciela gimnastyki Bartłomieja Wydląkę ze Stanisławowa, pod opieką którego druhowie „Sokoła” z dumą realizowali wspólne ćwiczenia gimnastyczne, lekcje fechtunku oraz boks, uprawiano lekkoatletykę i zapasy. Następcą B. Wydląki został druha Roman Czyżniewski, uczeń naczelnika „Sokoła” lwowskiego Antoniego Durskiego, który

⁷ M.in. w 1907 r. z okazji czterdziestolecia pracy twórczej nadano członkostwo honorowe TG „Sokół” Elizie Orzeszkowej.

⁸ Z. Kołoszewska, *Śladami gniazda Sokoła*, „Tygodnik Wileńszczyzny”, dostępny w: <http://www.tygodnik.lt/201531/bliska3.html> [dostęp 30.10.2022]. Dane cytowane za: Zyta Kołoszewska, pochodzą z autentycznych źródeł, które autorka zebrała w Centralnym Archiwum Państwowym Litwy. Zyta Kołoszewska jest wileńską Polką, przygotowuje doktorat z dziedziny sztuki, przede wszystkim, sztuki polskiej na Litwie. Działaczka Społecznego Komitetu Opieki nad Starą Rossą. Czynną harcerka.

⁹ Ibidem.

przejął kierownictwo nad aktywnością fizyczną¹⁰. Wszystkie ćwiczenia sportowe odbywały się pod stałym nadzorem lekarzy.

Siedzibą sokolego gniazda wileńskiego na wiele lat stała się kamienica przy ul. Wileńskiej 10, w domu pani Pietraszkiewiczowej¹¹. Towarzystwo dzierżawiło tu salę z balkonem o powierzchni 215 m sześć., która miała dwa wyjścia. Według projektu w sali maksymalnie mogło przebywać 380 osób. Jednak ówczesna komisja techniczno-budowlana magistratu stwierdziła, że nie może tam przebywać więcej niż 300 osób i balkon ma być zamykany¹².

Wileńscy sokoli w pierwszych latach swojej działalności organizowali: wspólne ćwiczenia gimnastyczne, lekcje fechtunku i boksu, uprawiali lekkoatletykę i zapaśnictwo. Jako nowość w 1910 r. „Sokół” wprowadził jazdę na „toezkach”, jak nazwał je wówczas „Kurier Litewski”¹³ – letnich łyżwach kółkowych, czyli wrotkach. Przy moście Zwierzynieckim urządzono wzorową pływalnię i powstała sekcja wioślarska, na wyposażeniu której były trzy łodzie, w tym jedna sześciowiosłowa, i jedna motorówka. Sekcja liczyła 30 członków.

Oprócz działalności sportowej sokoli organizowali uroczyste obchody wianków i sobótek (w czerwcową noc świętojańską). W celu dochodowym urządzano uliczną sprzedaż *Pudelka szczęścia* – z cukierkami lub niespodziankami w postaci różnych drobnych fantów – oraz zabawy taneczne, które stanowiły dodatkowe wsparcie finansowe przeznaczone na działalność organizacyjną Towarzystwa. Jedną z popularniejszych form spotkań „Sokoła” były wieczornice połączone z popisami gimnastycznymi. Pierwsze spotkania tego typu były przeznaczone wyłącznie dla członków Towarzystwa i szybko rozszerzyły się o członków rodzin sokołów, przyjaciół i innych gości. Czas spotkań wypełniały zabawy taneczne przy akompaniamencie orkiestry wojskowej i popisy gimnastyczne. Zarząd Towarzystwa prowadził własny bufet. Ze względu na szkodliwość dla zdrowia całonocnych zabaw w sobotę, wieczornice przeniesiono na niedzielę z określonym czasem ich trwania – od godz. 20 do 3 nad ranem – „Wobec zamiaru urządzenia wkrótce w sali estra-

¹⁰ A. Bogucki, „Sokół” wileński redutą polskości na rubieżach wschodnich Rzeczypospolitej w latach 1904–1939, „Sokół” 1991, nr 2 (5), s. 9–13.

¹¹ Budynek należał do doktora medycyny Jana Stanisława Pietraszkiewicza, który w 1903 r. rozbudował dwupiętrowy budynek, przeprowadzając tym samym kapitalny remont – według architekta pułkownika A. Antonowicza nadbudowano trzecie piętro i częściowo czwarte dla fotograficznego atelier. Lietuvos centrinis istorijos archyvas (LVIA), F.938 Ap.4 B.3928. Niedługo po urodzeniu córki Stanisławy Pietraszkiewiczówny, przyszłej znanej nauczycielki, umiera żona Antonina z Chądyńskich. Doktor żeni się z Teklą Parczewską herbu „Nałęcz” z Czerwonego Dworu k. Niemenczyna, późniejszą właścicielką nieruchomości. Posiadłość przy Wileńskiej 10 po śmierci Tekli Pietraszkiewiczowej odziedziczyły córki Ludwika Parczewska i Zofia Maria Bronowska. Ze względu na posiadane długi siostry Ludwika przejmuje całość majątku. 17 kwietnia 1937 r. Ludwika Parczewska przekazuje w prezencie swemu mężowi adwokatowi Walentemu Parczewskiemu połowę kamienicy. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), F.130 Ap.1 B.9492/ F.64 Ap.6 B.1375 i B.1376. Dzisiaj w kamienicy Parczewskich mieści się Dom Nauczyciela.

¹² Ibidem. Za: Z. Kołoszewska.

¹³ *Kronika Wileńska*, „Kurjer Litewski” 1910, 2 (15) października, s. 2.

dy, wprowadzone będą jako urozmaicenie zabaw tanecznych i popisów gimnastycznych – produkcje estradowe śpiewu, deklamacji, muzyki etc. [...]”¹⁴. Tradycją wileńskich sokółów stało się wspólne pożegnanie kończącego roku. W gronie druhowów wraz ze swoimi rodzinami i przyjaciółmi w siedzibie „Sokoła” hucznie witano Nowy Rok lampką miodu, a „[...] Tańce co najmniej w sto par i pod doskonałym kierownictwem p. Czechowicza potrważą do rana”, zapowiadał „Kurier Litewski” w 1910 r.¹⁵

W trzecią rocznicę założenia gniazda wileńskiego Towarzystwo otrzymało pozwolenie na zabawę ogrodową. Wówczas podczas czterogodzinnej zabawy w Ogrodzie Bernardyńskim popis gimnastyczny wzbudził powszechne zainteresowanie, czego dowodem były wykupione wszystkie miejsca siedzące wokół boiska za opłatą 1 rubla. Dodatkowo kilka tysięcy osób na stojąco przyglądało się imprezie. Wejście na przedsięwzięcie kosztowało 30 kopiejek dla osób dorosłych i 15 kopiejek dla dzieci i młodzieży. Publiczność podziwiała ćwiczenia sokolic z laskami i maczugami oraz druhowów z żerdziami. Występ zastępów wyborowych na drążku, poręczach i koniu gimnastycznym oraz budowanie piramid wręcz zachwycały widzów. Niestety: „Od tego czasu Towarzystwo nie miało już ani razu możliwości urządzenia popisu na szerszą skalę” – wspominała w późniejszych czasach prasa wileńska¹⁶. Wszystkie przedsięwzięcia „Sokoła” cieszyły się wielką popularnością wśród ludności. W 1910 r. „Sokół” w Wilnie liczył 200 członków, a w 1912 r. 300 członków ćwiczących¹⁷.

Działalność Towarzystwa była ściśle śledzona przez władze rosyjskie, dlatego zarząd i działacze cechowała daleko posunięta ostrożność. Po wybuchu wojny część druhowów wcielano do wojska rosyjskiego, a w sierpniu 1915 r., po opuszczeniu Wilna przez Rosjan, miasto zajęli Niemcy i „Sokół” został zmuszony zawiesić swoje funkcjonowanie.

Lata międzywojenne

Działalność Towarzystwa ponownie, z jeszcze większą intensywnością, zaczęła rozwijać się po tym, kiedy Polska w 1918 r. odzyskała niepodległość i kiedy Wilno wraz z Wileńszczyzną znalazły się w składzie II Rzeczypospolitej. W 1921 r. „Sokół” wileński z inicjatywy kapitana Bobrowskiego rozpoczął ćwiczenia w sali gimnastycznej Gimnazjum im. Zygmunta Augusta, a potem także w sali Gimnazjum im. Joachima Lelewela. Na walnym zebraniu w 1922 r. wybrano zarząd w składzie: lekarz-pułkownik, dh Feliks Świeżyński – prezes, przemysłowiec, dh Gustaw Piotrowski – wiceprezes, nauczyciel seminarium, dh Romuald Czyżewski – naczelnik¹⁸.

¹⁴ Za: Z. Kołoszewska, LCVA.

¹⁵ *Kronika Wileńska*, „Kurier Litewski” 1910, 17 (30) grudnia, s. 2.

¹⁶ Za: Z. Kołoszewska.

¹⁷ A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Litwie*, „Sokół Pomorski” 2014, nr 5.

¹⁸ *Ibidem*.

W 1924 r. powstał Okręg Wileński „Sokoła”, w skład którego wchodziły sokole gniazda: Wilno, Baranowicze, Nowogródek, Oszmiana, Lida, Grodno, Postawy, Nowo Święciany, Nowa Wilejka. Stanowiska i funkcje kierownicze obejmowały osoby wybranego wcześniej zarządu. „Sokół” wileński w 1924 r. liczył 411 członków, w tym 331 druhów i 80 druhen¹⁹. Gniazdo wileńskie, w tymże 1924 r., weszło w skład Dzielnic Mazowieckiej obejmującej cały zabór rosyjski.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, zdziśiatkowani kadrowo po I wojnie światowej sokoli poszukiwali dla siebie nowych pomysłów do realizacji w wolnym kraju. W nowych warunkach „Sokolstwo” stanęło pod hasłem „wszystko dla Ojczyzny”²⁰. Celem sokołów stała się „odbudowa Polski” jako jednolitego państwa²¹. Wśród wielorakich działań podkreślających inspiracje patriotyczne członków Towarzystwa najbardziej spektakularnymi były spotkania i wyjazdy na zloty organizowane przez Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”²². Te monumentalne spotkania gromadziły wielotysięczne rzesze sympatyków tej organizacji, manifestujących swoją obecnością przynależność do narodu polskiego. Istotą zlotów w wolnej Polsce była integracja Polaków wywodzących się z różnych środowisk i żyjących pod wpływem zaborców w odmiennych kręgach kulturowych, możliwość przybycia na tereny byłych obcych zaborów, poznawania ludzi.

Zarząd dzielnicy polecił zorganizowanie w Wilnie zlotu dzielnicowego sokolstwa pod nazwą „Zlotu Kresowego”, który odbył się w dniach 7–9 czerwca 1924 r. Jak podawało „Słowo”: „W sobotę od rana przybywały do Wilna specjalne pociągi, wiozących Sokołów z różnych dzielnic Polski na zlot. Przybyło około 10 tysięcy osób”²³. Zlot inaugurowała uroczysta akademicka w Sali Śniadeckich na Uniwersytecie Wileńskim, podczas której wskazywano na wspólne cechy sokolstwa jako organizacji wychowawczej z ideami filomatów. Wiceprezes dzielnicy mazowieckiej pani Lisiewicz podkreślała, iż sokoli tworzą:

nowoczesne rycerstwo, które gotowe jest na każde wyzwanie Rzeczypospolitej stanąć w szeregach jej obrońców. Wychowanie obywatelskie o zdrowiu moralnym jest jednym ze szczytnych zadań sokoła, jakie przed sobą nakreślił. Sokół nie jest ani organizacją sportową, ani polityczną, wychowanie sportowe uważa za środek dla przygotowania karnych szeregów obywateli ofiarnych na każde skinienie Ojczyzny²⁴.

¹⁹ A. Bogucki, *Sokół wileński redutą polskości na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej*, „Wileńskie Rozmaitości” 1992/5, cz. 2, s. 3.

²⁰ *Obchód dziesięciolecia*, „Przewodnik Gimnastyczny Sokół” 1928, 15 listopada, nr 22.

²¹ St.B., *Pierwszy Zlot na ziemi wolnej*, „Przegląd Sokoli” 1921, nr 2, s. 8.

²² Pierwszym zlotem w niepodległej Polsce był zlot zorganizowany 8–10 lipca w Warszawie w 1921 r. Reaktywacja zlotów zakończyła się dużym sukcesem. Uczestniczyło w nim 7000 sympatyków „Sokoła”, w tym także licznie kobiety, i co było nowością – młodzież. Sokoli z dawnego zaboru rosyjskiego, w tym także z Wilna, mieli możliwość pokazania się po raz pierwszy w dziejach zlotów. M. Orlewicz-Musiał, A., *Kurek 130 lat turystycznej działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie (1885–2015)*, Kraków 2017, s. 100; M. Terech, *O zlotach sokolich*, „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1929, nr 13, s. 132.

²³ *Kronika. Zlot Sokolów*, „Słowo” 1924, 8 czerwca, nr 123 (540), s. 5.

²⁴ *Ibidem*.

Mocno akcentowały to również „przykazania” sokole. „10 przykazań sokolstwa polskiego z okresu II RP” prezentuje członków organizacji jako młodych ludzi o wysokiej moralności, oddanych swojej ojczyźnie:

III. Będziesz pamiętał zawsze i wszędzie, kimkolwiek jesteś i czemkolwiek się trudnisz, żeś Sokół, a Sokół – to uczciwość, zacność i sumiennosc w spełnianiu tego, co spełniać ci dano. Albowiem nie ten Sokółem jest co wrzeszczy na wszystkie strony świata: owom Sokół ja, ale ten i tylko ten, o którym powie choćby obojętny.

Przykazanie 5 mówi o miłości do Ojczyzny – silnej, aczkolwiek zniewolonej:

V. Będziesz pamiętał zawsze we wszystkich myślach, we wszystkich słowach i we wszystkich czynach swoich, żeś synem ziemi wielkiej, tak wielkiej, iż na samą myśl o małej mocy jej w chwili pogromu serce ryczy z bólu, a tak nieszczęśliwej, iż nie było przed nią i nie będzie po niej takiej, jak ona, męczennicy, abyś pamiętając o tem, uczuwał potrzebę zmęczenia sił ciała i ducha u siebie i wszystkich, którzy nad tem jej męczeństwem boją, a dawniej silnej wielkości z tęsknotą wyglądają²⁵.

Podobnie jak w latach wcześniejszych, zloty składały się z dwóch części: kulturalno-oświatowej oraz gimnastyczno-sportowej²⁶. Publiczne występy z demonstracją sportowców oraz zawody i rywalizacja stanowiły niezbitą dowód na to, jak można zapobiegać i poprawiać los Polaków. Towarzyszyły temu nie tylko pokazy lekkoatletów, zapasników i gimnastyków, ale wyścigi kolarzy i oddziałów konnych. Wyrazem tego były tężyzna fizyczna i hart ducha. Na część kulturalno-oświatową składały się wycieczki krajoznawcze, modlitwa przy Ostrej Bramie i innych kościołach Wilna, koncerty, występy orkiestr²⁷. W czasie zlotu wileńskie gniazdo otrzymało sztandar²⁸.

„Sokół” wileński w miarę możliwości wspierał swoich rodaków, którzy, po przyłączeniu Litwy Środkowej do Polski w 1922 r., znaleźli się w granicach państwa litewskiego – na ziemi kowieńskiej. „Sokół” kowieński, mając swoje tradycje przedwojenne, tuż po I wojnie światowej rozwijał się z pomocą instruktorów „Sokoła” wileńskiego, którzy dostarczali materiały szkoleniowe, sprzęt, prowadzili szkolenia, nadzorowali przebieg pokazów gimnastycznych i zawodów sportowych. Działania te cechował wysoki poziom i atrakcyjność, co zrzęszalo coraz liczniejszą młodzież polską na ziemi kowieńskiej²⁹.

W 1929 r. „Sokół” nabył na raty nieruchomość pod budowę własnej sokolni, która, przede wszystkim, miała stanowić własne boisko do ćwiczeń wszelkich uprawianych ro-

²⁵ „Sokół” w *Środzie – historia*, dostępny w: <http://www.sredzkiearchiwalia.pl/sokol-w-srodzie-historia/> [dostęp: 16.06.2022].

²⁶ E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, zloty*, w: *Zarys dziejów Sokolstwa*, red. E. Małolepszy, Z. Pawluczuk, Częstochowa 2001, s. 129–132.

²⁷ *Zlot Kresowy w Wilnie*, Przewodnik Gimnastyczny «Sokół» 1924, nr 7–8, s. 56–57.

²⁸ Z. Pawluczuk, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Lublinie w latach 1906–1939*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio F, 2002, vol. 57, s. 139–165.

²⁹ *Dawne towarzystwa polskie. T-wo Gimnastyczne „Sokół” w Kownie*, „Dzień Polski” 1938, nr 33, s. 4.

dzajów sportu. Powierzchnia działki przy ul. Mahometańskiej 12 liczyła 4376 m kw. Jej koszt nabycia wynosił 13 500 zł, czyli ówczesną równowartość 1500 dol. W tym samym roku „Sokół” zwrócił się do sekcji technicznej magistratu Wilna z prośbą o zezwolenie na wybudowanie ogrodzenia i „wygódki”. Inżynierem budowlanym był inż. Józef Python. Pod koniec następnego roku Towarzystwo złożyło w magistracie oświadczenie o wykonanym ogrodzeniu³⁰. Niestety, ze względu na niedogodne usytuowanie ul. Mahometańskiej ćwiczenia nadal były prowadzone na boisku Wojska Polskiego i w ośrodku wychowania fizycznego na Pióromoncie.

Po trzech latach sokolnia nie tylko nie została oddana do użytku, ale cała sytuacja skomplikowała się z powodu rosnącego zadłużenia, które wynosiło więcej niż wartość nabytej działki – 13 690 zł. Zobowiązanie powstało na skutek niespłacanych regularnie rat zaciągniętych na zakup działki, do których doszły zaległości komorne dzierżawy przy ul. Wileńskiej 10³¹. Sytuacja ta była następstwem udziału sokołów z Wilna w zlotach we Lwowie i Poznaniu, nabycia na raty boiska, zmniejszenia się wpływów ze składek i imprez, ogólnego stanu społeczeństwa oraz cofnięcia zapomóg przez magistrat Wilna. Na barki mecenasa Zbigniewa Jasińskiego, ostatniego prezesa zarządu sokolego gniazda wileńskiego, spadł ciężar uporania się z zaistniałą sytuacją, która wymagała szybkich decyzji i działań. Zarząd okręgu doszedł do wniosku, iż najrozsądniejszym w tym wypadku krokiem będzie podjęcie decyzji o sprzedaży nabytego przed kilku laty boiska. Po uzyskaniu od władz miejskich zgody na sprzedaż, „Sokół” podzielił działkę na trzy części i 30 września 1932 r. ją sprzedał³². Miejszem urzędowania zarówno zarządu, jak też wszystkich sokołów i sokolic TG „Sokół” w Wilnie do końca, czyli do wybuchu II wojny światowej, pozostała kamienica przy ul. Wileńskiej 10, o czym informuje *Księga adresowa m. Wilna – 1939 – wileński kalendarz informacyjny*³³.

11 października 1931 r. gniazdo wileńskie obchodziło swoje 25-lecie. Uroczystości rozpoczęły się nabożeństwem w kościele św. Jakuba. Złożono wieniec na płycie pamiątkowej ku czci powstańców 1863 r. na Placu Łukiskim i prezes Okręgu Wileńskiego dh Z. Jasiński wygłosił okolicznościowe przemówienie. Starszyzna sokola przyjęła defiladę oddziałów sokolich na miejscu stracenia bohaterów walk 1863 r. przy ul. Mickiewicza. W południe, w sali gniazda, odbyła się uroczysta akademicka. Po przemówieniach powitalnych i referatach o historii „Sokoła” w Wilnie i w Mińsku Litewskim odczytano kilka-

³⁰ LCVA, F.130, ap. 1, b. 13704.

³¹ W 1932 r. ówczesne właścicielki kamienicy przy Wileńskiej 10 Ludwika Parczewska i Zofia Bronowska sądownie pozwały TG „Sokół” o spłatę 3600 zł należnych za dzierżawę. W 1933 r. właścicielki odzyskały swoją należność. LCVA, F. 64, ap. 6, b. 1376.

³² LCVA, F.130, ap. 1, b. 13704. Na miejscu sokolego boiska zostały po wojnie wybudowane naukowe instytuty przy obecnej ul. Meczetowej (między ul. Goštauto i zaułkiem Łukiskim).

³³ *Księga adresowa m. Wilna. 1939. Wileński kalendarz informacyjny*, rocznik 34, Wilno 1939, Biblioteka Główna UKM, Toruń, syg. 011203/1939.

dziesiąt telegramów z życzeniami od całego sokolstwa polskiego. Wieczorem odbyły się pokazowe ćwiczenia wolne i na przyrządach oraz zabawa taneczna³⁴.

Do tradycyjnych przedsięwzięć sportowych wileńskiego „Sokoła” w okresie międzywojennym należały:

- tradycyjne biegi sztafetowe w dniu 3 maja w Ogrodzie Bernardyńskim o nagrodę przechodnią AZS;
- tradycyjne biegi ogrodowe o nagrodę przechodnią redakcji „Słowa”;
- jesienne biegi w Zakrecie;
- zawody strzeleckie;
- trójboje wojskowo-sportowe.

Działania kulturalno-oświatowe obfitowały w różnego rodzaju prelekcje i odczyty, prowadzenie i występy chóru, a także orkiestry. Sokoli wileńscy nieustrudzenie organizowali i brali udział w wielu wycieczkach krajoznawczo-turystycznych. Na wzór przedwojennych wieczornic gniazdo wileńskie organizowało liczne zabawy taneczne, urozmaicone pokazowymi ćwiczeniami gimnastycznymi. Z działań patriotycznych, powiązanych ściśle z pielęgnowaniem tradycji chrześcijańskiej, można wymienić, takie jak:

- uroczysta akademія w dniu Święta Chrystusa Króla i w 15. rocznicę powstania armii polskiej w Ameryce i Francji;
- udział w odsłonięciu w Wilnie pomnika działacza społecznego Józefa Montwiłła;
- obchody 70. rocznicy powstania styczniowego;
- wiec protestacyjny w sprawie polskości Pomorza zorganizowany w sali miejskiej 12 marca 1933 r.;
- odczyt prof. J. Bierzyńskiego o Stanisławie Wyspiańskim;
- rezurekcje w kaplicy Towarzystwa Dobroczynności;
- coroczna tradycja uroczystych obchodów Świąt 3 Maja i Bożego Ciała;
- wspólna z czeskimi sokołami pielgrzymka do Kalwarii.

Niestety, tę prężną działalność przerwał wybuch II wojny światowej. Wielu sokołów stanęło do walki zbrojnej z najeżdżącą faszystowskim, przypłacając to własnym życiem. Wielu za swą patriotyczną działalność trafiło do niemieckich obozów koncentracyjnych lub do sowieckich łagrów. W latach 1939–1989 działalność „Sokoła” w Polsce i na Litwie była zabroniona.

W powojennej Polsce Ludowej Towarzystwo Gimnastyczne stało się solą w oku władz komunistycznych, dlatego nie otrzymało zezwolenia na oficjalną rejestrację. Wilno i Wileńszczyzna powróciły do granic państwa litewskiego i jako że w Litewskiej Republice Związku Radzieckiego nie było mowy o jakimkolwiek ruchu o charakterze narodowościowym, sokolstwo w Wilnie nie istniało, nawet w zamiarach. Taki stan rzeczy trwał bez mała pół wieku.

³⁴ Bogucki A., *Sokół wileński redutą polskości na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej*, „Wileńskie Rozmaitości” 1992, nr 5, cz. 2, s. 3.

„Sokół” na Wileńszczyźnie współcześnie

Ogólnonarodowy zryw solidarnościowy w Polsce wyzwolił roszczenia różnych środowisk. Pojawiła się również propozycja reaktywowania „Sokoła”. Ogłoszony stan wojenny położył kres tym nadziejom. We wstępnej fazie przeobrażeń ustrojowych, w wyniku obrad Okrągłego Stołu, ówczesny Sejm uchwalił 7 kwietnia 1989 r. nowe, demokratyczne „Prawo o stowarzyszeniach”. Rejestrację stowarzyszeń powierzono odtąd niezawisłym sądom. Z nowego prawa skorzystał ruch sokoli w Polsce, którego działacze, obserwując postępujący rozkład systemu komunistycznego, już w 1987 r. przymierzali się do reaktywacji „Sokoła”. Dzień 3 maja 1989 r. przyniósł ogłoszenie deklaracji ruchu sokolego w Polsce, nawiązującego do tradycyjnych wartości sokolich. Sądy zaczęły na nowo rejestrować sokole gniazda jako stowarzyszenia z osobowością prawną. W latach 1989–1990 powstały jednostki organizacyjne ruchu sokolego w wielu dzielnicach Polski. Największą liczbę towarzystw sokolich w Polsce zarejestrowano w latach 1989–1992³⁵.

Pomni chlubnej działalności wileńskiego „Sokoła” przed wojną odrodzeni sokoli w Macierzy poszukiwali kogoś, kto podjąłby trud reaktywowania sokolnictwa na Wileńszczyźnie. Tą osobą okazał się znany działacz sportowy, zamieszkały w Ejszyszkach, Michał Sienkiewicz³⁶, który w okresie radosnego dla Polaków na Litwie biało-czerwonego odrodzenia na Wileńszczyźnie zdecydował wskrzesić przedwojenne Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Także jak za czasów zaborów i II Rzeczypospolitej, Towarzystwo miało ideę popularyzacji sportu i zdrowego stylu życia wraz z podtrzymywaniem i rozwijaniem świadomości narodowej. Z upoważnienia ZTG „Sokół” w Polsce w styczniu 1991 r. powstał nowy Komitet Założycielski TG „Sokół” w Wilnie w składzie: dh Michał Sienkiewicz – przewodniczący, dh Andrzej Bogucki, dh Jan Balcewicz, dh Mikołaj Ko-

³⁵ A. Nowakowski, *Reaktywowanie działalności „Sokoła” w Polsce po r. 1989 Problemy organizacyjno-prawne*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Nowak, t. 6, Gorzów Wlkp. 2004, s. 463–470.

³⁶ Michał Sienkiewicz, Polak, sportowiec, społecznik. Pomysłodawca i organizator różnego rodzaju imprez sportowych i zlotów turystycznych na całej Wileńszczyźnie. Propagator i kontynuator nowej dla Litwy dyscypliny sportu – ringo. Członek honorowy Narodowego Komitetu Olimpijskiego Litwy, członek Litewskiej Federacji Lekkoatletycznej (od 1960 r. sędzia Igrzysk Olimpijskich 1980 r. w Moskwie, podczas których nie tylko wspierał moralnie Władysława Kozakiewicza, ale też jako jedyny z 5 sędziów nie podpisał protokołu o rzekomej dyskwalifikacji biegaczy sztafetowych z USA, dzięki czemu zwyciężyła drużyna ZSRR.), przewodniczący Kolegium Sędziowskiego Lekkiej Atletyki RL (1963–1989), sędzia wielu republikańskich i międzynarodowych zawodów. Jest współautorem razem ze Stanisławem Mikonisem książki *Ejszyszki*. Uehonorowany Dyplomem Zasługi oraz tytułem Rycerza Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce, zaliczony w poczet członków Legii Honorowej Sokolstwa Polskiego w Ameryce i odznaczony brązowym Krzyżem Zasługi. W 2003 r. z rąk prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego odebrał doroczną Nagrodę im. Stanisławy Walasiewiczówny „Za działalność na rzecz sportu polonijnego”. Władze litewskie, uznając zasługi dla rozwoju sportu litewskiego, nagrodziły go złotym medalem od Departamentu Kultury Fizycznej i Sportu przy rządzie Republiki Litewskiej.

złowski, dha Wioletta Narywska. Spotkanie założycielskie Komitetu odbyło się po raz pierwszy w Bydgoszczy-Fordonie³⁷.

W dniu 200. rocznicy Konstytucji 3 maja w 1991 r. w Wilnie miało miejsce zebranie założycielskie. Wybrano zarząd, nakreślono program działania, którego osią miała być praca patriotyczno-wychowawcza, sprzęgnięta ze sportem masowym wśród młodzieży. Władze litewskie niechętnie przyjęły pomysł założenia tego typu organizacji jako zbyt patriotycznej, o czym świadczył fakt, że nie wyraziły zgody na samodzielną rejestrację Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Przewodniczący M. Sienkiewicz wraz z druhami Henrykiem Mażulem i Stefanem Kimsą postanowili zarejestrować gniazdo przy Klubie Sportowym Polaków na Litwie „Polonia”³⁸. Niechęć władz litewskich do działalności sokółów, których większość stanowili uczniowie szkół polskich na Litwie, przejawiała się notorycznie w postaci różnego rodzaju uwag, nakazów, zakazów. Polskim sokołom na Litwie grozono nawet pozwem do sądu za organizowanie biegów trzeciomajowych, pomimo że celebrowaniu święta 3 Maja patronował Orzeł wespół z Pogonią³⁹.

Współcześni sokoli Wileńszczyzny, jak ich poprzednicy, winni byli mieć swój sztandar. Własnoręcznie wyhaftowany przez siostrę zakonną Marię Zacharewską, uroczyste poświęcony przez ks. Wojciecha Górlickiego z parafii Ejszyszki 24 czerwca 1994 r., sztandar, jako symbol przynależności do organizacji, został wręczony sokołom Wileńszczyzny na VI Zlocie Turystycznym Polaków na Litwie⁴⁰. Polscy sokoli na Litwie z roku na rok coraz pewniej rozwijali się, uznając za podstawę swej działalności służbę Bogu i Ojczyźnie.

Osobny byt z osobowością prawną stał się dla „Sokoła” możliwy dopiero 22 listopada 1995 r., po tym kiedy prezes M. Sienkiewicz przekroczył niejedyn próg urzędów, przekonując władze litewskie, iż organizacja bynajmniej nie nosi wywrotowych znamion narodowościowych. 19 czerwca 1998 r. w Katedrze we Wrocławiu odbyła się uroczystość poświęcenia drugiego sztandaru Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na Litwie⁴¹. Sztandar poświęcił kardynał Henryk Gulbinowicz. „Sokół” na Litwie od początku wspólnie z duchowieństwem prowadzi działalność patriotyczną, narodową i wychowawczą wśród społeczności polskiej i w polskich szkołach na Litwie – są organizowane wieczornice oraz odczyty z okazji rocznic państwowych i jubileuszowych.

Głównym obszarem działalności „Sokoła” na Litwie jest rejon solecznicki. Centrum organizacji znajduje się w Ejszyszkach. Powstały dwa nowe gniazda, z których jedno

³⁷ Bogucki A., *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Litwie 1904–2008*, „Świat Inflant” 2008, R. 5, nr 6 (58), s. 13.

³⁸ Dokumentacja Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, zbiory prywatne M. Sienkiewicza, Ejszyszki, Litwa.

³⁹ A. Pieszko, „Sokół” z orłem w parze – Michala Sienkiewicza treściwie 80 lat, „Kurier Wileński” 2013, 6 września.

⁴⁰ Obecnie sztandar jest przechowywany w Muzeum Sportu w Warszawie.

⁴¹ Dokumentacja Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, zbiory prywatne M. Sienkiewicza.

działa w Białej Wace, a drugie przy Gimnazjum im. J. Śniadeckiego w Solecznikach. TG „Sokół” na Wileńszczyźnie własny dorobek mnoży przez liczne dokonania. Aktualnie działają sekcje sportowe: lekka atletyka, siatkówka, koszykówka, tenis stołowy, piłka ręczna, piłka nożna (minifutbol) i ringo. Sokoli uczestniczą w akcji zbiórki żywności dla ubogich „Bank żywności”. Dużą popularnością cieszy się Złot Sokolów, który skupia wielu Polaków z Litwy. Wśród najbardziej atrakcyjnych przedsięwzięć są doroczne parafiady, gromadzące na starcie w kilku dyscyplinach tych, którzy nad bierność przedkładają aktywny sposób życia. Poza szeroką działalnością sportową i patriotyczną, najgłośniejszą akcją jest tradycyjny rajd Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z Białej Waki, w czasie którego porządkowane są miejsca pamięci narodowej w Puszczy Rudnickiej⁴². Tego rodzaju akcje sokoli z Litwy organizują kilka razy do roku. 18 maja 2021 r. w Ejszyszkach otwarto Muzeum Sportu Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na Litwie im. Św. Jana Pawła II. W pomieszczeniach Centrum Rozrywki i Biznesu w Ejszyszkach jest ekspozycja wprowadzająca w historię TG „Sokół”, prezentująca najważniejsze jego wydarzenia i postaci, jak też promująca aktywność fizyczną i postawę patriotyczną⁴³.

Sokolnictwo polskie na Litwie skupia wielu znanych i szanowanych Polaków Litwy. Po 1991 r. członkostwo honorowe Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na Litwie zostało nadane: Jego Eminencji abp. ks. kard. Henrykowi Gulbinowiczowi, metropolicie wrocławskiemu, bp. grodzieńskiemu ks. Aleksandrowi Kaszkiewiczowi, ks. prałatowi Józefowi Obremskiemu, prezesowi Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce Andrzejowi Boguckiemu, wiceprezesowi Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce Zbigniewowi Okorskiemu, wiceprezesowi Światowej Rady Badań nad Polonią Ryszardowi Ciskowskiemu, Prezes Polskiego Związku Lekkiej Atletyki Irenie Szewińskiej, dyrektorowi Stowarzyszenia Parafiada im. św. Józefa Kalasancjusza o. Józefowi Jońcowi, Elżbiecie Kwiatkowskiej z Polskiego Komitetu Olimpijskiego, posłowi na Sejm RL Leonardowi Talmontowi, merowi rejonu solecznickiego Zdzisławowi Palewiczowi, zastępcy dyrektora administracji samorządu rejonu solecznickiego Józefowi Rybakowi, prezes Zespołu ds. Reprezentacji Zagranicznych Stowarzyszenia Parafiada Marii Kujel oraz wiceprezesowi KS „Polonia” Wilno Henrykowi Mażulowi.

Wymowny jest udział sokolej młodzieży z Litwy na różnego rodzaju międzynarodowych turniejach i zawodach sportowych organizowanych przez TG „Sokół” w Polsce. Sokoli z Wileńszczyzny licznie uczestniczą w zajęciach na obozach wojskowych w Czerwieńsku, biorą udział w Marszu I Kompanii Kadrowej Kraków-Kielce, gdzie zdobywają sukcesy. Swoją obecność zaznaczyli na XX Międzynarodowym Biegu z okazji Konstytucji 3 maja. Drużyna sokolat – chłopców z TG „Sokół” z Litwy – zajęła II miejsce na

⁴² Po raz pierwszym akcję w Puszczy Rudnickiej zorganizowano w październiku 2015 r. Sokoli uporządkowali groby pochowanych tam żołnierzy Armii Krajowej, którzy zginęli w walkach z oddziałami NKWD. Po jednej z bitew porzucone ciała partyzantów pochowali miejscowi Polacy. Do dzisiaj miejscem spoczynku polskich żołnierzy AK zajmują się miejscowi sokoli.

⁴³ Muzeum „Sokola” – miejscem historii, teraźniejszości i przyszłości, dostępny w: <https://salcininkai.lt/pl/aktualnoci/1312/> [dostęp: 5.10.2022].

XVII Międzynarodowym Turnieju Halowym w Piłce Nożnej, który odbył się w 2008 r. w Warszawie. Młodzież rejonu sołecznickiego od lat bierze udział w Międzynarodowej Parafiadzie Dzieci i Młodzieży. Przez wszystkie lata odrodzonej działalności „Sokoła” na Litwie jest prowadzona bardzo bliska i przyjacielska współpraca z TG „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon im. gen. Józefa Hallera, Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego i ZTG „Sokół” w Polsce.

Odrodzony „Sokół” otworzył nowe możliwości przed sportowcami rejonu sołecznickiego i młodzieżą szkolną. Sokoli sportowcy wyjeżdżają na liczne zawody drużynowe. Największe sukcesy odnoszą miłośnicy ringo z Białej Waki, która, zawdzięczając to sokołom, stała się centrum tej dyscypliny na Litwie. W I lidze mistrzostw Litwy w piłce ręcznej wśród mężczyzn z powodzeniem występują szczypiorniści sołecznickiego „Sokoła”, którzy w ciągu ostatnich sześciu lat zdobywali złote, srebrne oraz brązowe medale mistrzostw ogólnokrajowych⁴⁴.

Z końcem 2016 r. na prezesa TG „Sokół” na Litwie został wybrany pełniący dotąd funkcje wiceprezesa dh Genadiusz Baranowicz⁴⁵, który zastąpił kierującego przez 25 lat dh M. Sienkiewicza.

Dla wielu współcześnie żyjących Polaków, zwłaszcza dla młodzieży, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” jest nieodłącznym elementem polskiej rzeczywistości na Litwie⁴⁶. Gniazdo, po wielu trudnościach rejestracyjnych oraz szykanach ze strony niepodległego państwa litewskiego, prężnie pracuje z młodzieżą, działając na rzecz kultury i polskiej tożsamości narodowej oraz sokolstwa i sportu. Tak jak przed 100 laty, cel działalności organizacji skupia się na rozważaniach o tak koniecznej harmonii ciała i ducha człowieka, o co niestrudzenie zabiega w swej działalności.

Podsumowanie

Dzieje Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Wilnie obejmują różne okresy historyczne i warunki polityczne. Gniazdo powstało w czasach rozbioru Polski, na terenie zaboru rosyjskiego i początkowo działało nielegalnie. Działalność Towarzystwa była ściśle śledzona przez władze rosyjskie, dlatego zarząd i działacze cechowała daleko posunięta ostrożność. Pomyślny rozwój i właściwą pracę gimnastyczno-sportową oraz kulturalno-oświatową „Sokół” wileński podjął w 1919 r. w II Rzeczypospolitej. Wilno: „przestało być odbiorcą tylko pewnych wrażeń i błędnych emocji, czerpanych z wiadomości o sukcesach

⁴⁴ Dokumentacja Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, zbiory prywatne M. Sienkiewicza.

⁴⁵ Genadiusz Baranowicz – uczestnik i organizator zawodów sportowych na Wileńszczyźnie. Popularyzator dyscypliny sportowej ringo. Prezes Litewskiej Federacji Ringo. Organizator biegu Biała Waka – Rudniki – Biała Waka, w którym biorą udział uczestnicy z całej Litwy. Odznaczony medalem „Zasłużony dla sportu Litwy”.

⁴⁶ Niestety, pomimo kilku prób, do dnia dzisiejszego nie udało się odrodzić „Sokoła” w Wilnie ani w innych rejonach Wileńszczyzny.

i przejawach polskiego sportu, ale zapragnęło samo wziąć czynny udział w ruchu sportowym⁴⁷. Działalność sportowa obejmowała m.in. lekką atletykę, boks, zapasy, szermierkę, jazdę konną, sekcje pływacką i wioślarską. Na przedsięwzięcia kulturalno-oświatowe składały się pokazy gimnastyczne, prowadzenie biblioteki, czytelnicy, chóru i orkiestry, patriotyczne odczyty i wieczornice świąt narodowych oraz rodzinnych, wydawanie broszur, czasopism i kalendarzy. Sokoli wileńscy brali czynny udział w obchodach polskich świąt i uroczystościach publicznych. Ogólnie działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” stanowiła ostoję polskości w Wilnie.

Obecnie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Polsce zrzesza około 10 tys. członków w 86 gniazdach. Stan członków Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na Litwie liczy około 700 osób: druhow, druhen i sokolat – uczniów objętych działalnością. Współczesne sokolnictwo na Wileńszczyźnie rozwija się w kierunku kształcenia, angażu i uprawiania przez uczniów szkół polskich działań sportowych, powiązanych z pielęgnacją narodowej historii, i utrwalania poczucia tożsamości. Gniazdo jest doskonałym propagatorem sokolstwa i sportu, którym nadal, jak ich przedwojennym poprzednikom, przyświeca hasło „w zdrowym ciele – zdrowy duch”, a umieszczone na sztandarze *Bóg – Honor – Ojczyzna* są ich życiowymi priorytetami.

Współcześni sokoli – w Polsce i na Wileńszczyźnie – w niełatwych czasach pesymizmu społecznego i raptownych zmian ideowych starają się zachować wszystkie wartości, które odziedziczyli, a jednocześnie pracują nad nowymi wzorcami postępowania. Dzieje i historia sokolstwa w Polsce oraz na Litwie, jak też dzieje sportu na tych terenach, są żywe w sokołach i sokolicach. To od sokołów przejęliśmy już dziś dla nas charakterystyczne zawołanie – „czołem!” – znane i używane przez Polaków na całym świecie.

Bibliografia

Źródła

- Dawne towarzystwa polskie. T-wo Gimnastyczne „Sokół” w Kownie*, „Dzień Polski” 1938, nr 33. Dokumentacja Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, zbiory prywatne M. Sienkiewicza, Ejszyszki, Litwa.
- Kronika Wileńska*, „Kurjer Litewski” 1910, 2 (15) października.
- Kronika Wileńska*, „Kurjer Litewski” 1910, 17 (30) grudnia.
- Kronika. Zlot Sokolów*, „Słowo” 1924, 8 czerwca, nr 123 (540), s. 5.
- Księga adresowa m. Wilna. 1939. Wileński kalendarz informacyjny*, rocznik 34, Wilno 1939, Biblioteka Główna UKM, Toruń, syg. 011203/1939.
- Lietuvos centrinis istorijos archyvas (LVIA), F. 938, ap. 4, b. 3928.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), F.130, ap. 1, b. 9492; F. 64, ap. 6, b. 1375, b. 1376; F.130, ap. 1, b. 13704; F. 64, ap. 6, b. 1376.

⁴⁷ T. Kawalec, *Sport na Wileńszczyźnie na przełomie lat 1921–1922*, „Ilustrowany Tygodnik Sportowy” 1921, nr 15, s. 2.

- Muzeum „Sokoła” – miejscem historii, teraźniejszości i przyszłości, dostępny w: <https://salcininkai.lt/pl/aktualnoci/1312/> [dostęp: 5.10.2022].
- Obchód dziesięciolecia, „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1928, 15 listopada, nr 22.
- Pamiętnik IX Zlotu Sokolstwa Polskiego Bydgoszcz 2000, Bydgoszcz 2000.
- St.B., *Pierwszy Zlot na ziemi wolnej*, „Przegląd Sokoli” 1921, nr 2.
- Terech M., *O zlotach sokolich*, „Przewodnik Gimnastyczny Sokół” 1929, nr 13.
- Zlot Kresowy w Wilnie, „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1924, nr 7/8.

Opracowania

- Bogucki A., *Na rubieżach wschodnich Rzeczypospolitej w latach 1904–1939 – „Sokół” wileński redutą polskości*, „Magazyn Wileński” 1991, nr 15/16.
- Bogucki A., „Sokół” wileński redutą polskości na rubieżach wschodnich Rzeczypospolitej w latach 1904–1939, „Sokół” 1991, nr 2/5.
- Bogucki A., *Sokół wileński redutą polskości na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej*, „Wileńskie Rozmaitości” 1992, cz.1, nr 4; cz. 2, nr 5, 1992; cz. 3, nr 6.
- Bogucki A., *140-lecie Sokolstwa Polskiego 1867–2007*, „Niepodległość i Pamięć” 2007, nr 14/2 (26), s. 355–366.
- Bogucki A., *130-lecie Sokolstwa Polskiego 1867–1997 – Przyczynek do dziejów za lata 1939–1997*, Bydgoszcz 1998.
- Bogucki A., *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Litwie 1904–2008*, „Świat Inflant” 2008, nr 6(58), Rok 5.
- Bogucki A., *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1893–1939*, Bydgoszcz 1997.
- Bogucki A., *ZTG „Sokół” w Polsce 1997–2002*, Bydgoszcz 2005.
- Bogucki A., *ZTG „Sokół” w Polsce 2002–2004*, Bydgoszcz 2004.
- Bogucki A., *Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce 1989–1993*, Bydgoszcz 1993.
- Kawalec T., *Sport na Wileńszczyźnie na przełomie lat 1921–1922*, „Ilustrowany Tygodnik Sportowy” 1921, nr 15.
- Kołoszewska Z., *Śladami gniazda Sokola*, „Tygodnik Wileńszczyzny”, dostępny w: <http://www.tygodnik.lt/201531/bliska3.html> [dostęp: 30.10.2022].
- Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, zloty*, w: *Zarys dziejów Sokolstwa*, red. E. Małolepszy, Z. Pawluczuk, Częstochowa 2001, s. 129–132.
- Mażul H., *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wilnie liczy sto lat!*, „Magazyn Wileński” 2005, grudzień.
- Nowakowski A., *Reaktywowanie działalności „Sokoła” w Polsce po r. 1989. Problemy organizacyjno-prawne*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Nowak, t. 6, Gorzów Wlkp. 2004, s. 463–470.
- Orlewicz-Musiał M., Kurek A., *130 lat turystycznej działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie (1885–2015)*, Kraków 2017.
- Pawluczuk Z., *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Lublinie w latach 1906–1939*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio F, 2002, vol. 57, s. 139–165.
- Pieszko A., „Sokół” z orłem w parze – Michała Sienkiewicza treściwie 80 lat, „Kurier Wileński” 2013, 6 września.
- Senkevičius M., Mikonis S., *Eišiškės*, Vilnius 2002.
- „Sokół” w Środzie – historia, dostępny w: <http://www.sredzkiearchiwalia.pl/sokol-w-srodzie-historia/> [dostęp: 16.06.2022].

Stawicki R., *Zarys historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” – w 150. rocznicę powstania (1867–2017)*, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, Kancelaria Senatu, Warszawa 2017.

Zimoch K., *Wileński „Ilustrowany Tygodnik Sportowy” (1921–1922). Z dziejów polskiej prasy sportowej na Wileńszczyźnie w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2022, t. 25, z. 1 (65).

Żdanowicz Z., *Świecki zakon rycerski – uroczysta akademія z okazji 100-lecia sportu polskiego na Litwie*, „Kurier Wileński” 2005, 6 grudnia.